

Gosztonyi Ferenc

TÍMÁR ÁRPÁD (1939–2017)

ÖNMAGÁRÓL

Tímár Árpád egy 2008-as folyóirat-összeállításban ekképp mutatta be önmagát és pályafutását az olvasóknak: „Ha valamilyen kérdőíven válaszolnom kell, hogy mi a foglalkozásom, azt írom: művészettörténész. Gondolom, joggal, hiszen harmincnnyolcadik éve vagyok munkatársa az Akadémia művészettörténeti intézetének. Réges-régen kiállított személyi igazolványomban azonban foglalkozásként az szerepel: középiskolai tanár. Irodalom, művészettörténet és filozófia szakon végeztem, ám végül is nem tanítottam egyik tantárgyamat sem. 1964-ben gyakornokként bekerültem az Akadémia filozófiai intézetébe, majd 1970-ben a művészettörténetibe igazoltam át. Azóta ott dolgozom.” A folytatásban pedig tovább konkretizálta, pontosította, hogy mivel is foglalkozik: „Ha a kívülállók számára nehezebben érthető szakszerűséggel akarom meghatározni, mit csinálok, akkor azt kell mondanom: tulajdonképpen szerkesztő, textológus, bibliográfus vagyok. Szerkesztettem a nyolcvanas években a *Művészet* című folyóiratot, a kilencvenes években az *Új Művészetet*, jelenleg is szerkesztem a harmincötödik évfolyamánál tartó *Ars Hungarica* című tudományos közleményt. Jó néhány könyvet is gondoztam”. Majd az általa szerkesztett legfontosabb kötetek, forráskiadvány-sorozatok is szóba kerültek: „A hatvanas évek végén kezdtem el Fülep Lajos írásait összegyűjteni, kiadásra előkészíteni, s még ma is dolgozom a hatalmas méretű kéziratos hagyaték feltárásán, publikálásán. A Fülep-cikkek gyűjtésének kezdetekor igen sok napilapot, folyóiratot néztem át, megszerettem ezt a foglalatosságot, ma már szinte napi szükségletemmé vált a mikrofilmtárban való keresgélés. Az elmúlt évtizedek során összegyűjtöttem Lukács György fiatalkori írásait, ezeket minden múltó divat és politikai széljárás ellenére ma is a magyar kultúra szerves részének tartom. Összeszedtem és hozzáférhetővé tettem a korábban szinte teljesen ismeretlen Popper Leó írásait. Popper »felfedezésének« még Németországban is volt némi visszhangja. Foglalkoztam Henszlmann Imre munkásságával, összeállítottam írásainak bibliográfiáját, műkritikáit kötetben is kiadtam. Állítottam össze kötetet Elek Artúr, Tolnay Károly, Dési Huber István, Kállai Ernő művészeti, művészettörténeti tanulmányaiból is.” Végül, mintegy az előzőek magyarázatául, a hírlapi források jelentőségéről, valamint az épp folyamatban lévő nagy munkájáról is szólt: „Egyre fontosabbnak tartom régmúlt idők napisajtójának művészettörténeti szempontból való tanulmányozását: művészek életéről, művek keletkezéséről, fogadtatásáról, a művészeti közállapotokról máshonnan nem pótolható információkhoz lehet így jutni. Korábban a nagybányai művészet fogadtatásának sajtóvisszhangját gyűjtöttem két kötetbe, hasonló sajtószemelvény-gyűjteményen dolgozom jelenleg is, ez a *Nyolcak* és más rokon törekvések kritikai reflexióit tartalmazza majd.”¹ Kutatói beállítottságáról, érdeklődéséről, céljairól és módszer-

tanáról már jóval korábban, 1994-ben, a *Képzőművészeti irodalom Magyarországon a 19. század első felében* című – a korai magyarországi Dürer-irodalmat, Novák Dániel munkásságát, illetve a Ferenczy István Mátyás-emlékműterve körüli heves polémiát feldolgozó – kandidátusi értekezésének vitáján, az opponenseknek, Koválovsky Mártának és Vörös Károly történésznek adott válaszában is hasonló gondolatokat fogalmazott meg: „Mindkét opponensem a dolgozat érdemének tartotta azon törekvésemet, hogy a műkritikát és művészeti irodalmat önálló kutatási tárgyként kívántam kezelni. Valóban ez volt legfőbb törekvésem.” Majd az értekezés bírálóinak egy másik, ugyancsak egybecsengő meglátására is hasonlóképpen reagált: „Opponenseim a dolgozat másik érdemének tekintették a forrásokhoz való visszanyúlást, feltárásukat, újraolvasásukat, újraértelmezésüket. Ez az elismerés is törekvéseim lényegét érinti. [...] Úgy vélem, ahogy más források esetében, úgy a sajtóanyagnál is, időnként újra és újra kézbe kell venni a forrásokat eredeti formájukban.”²

Írásomat itt akár le is zárhatnám. Ennél tömörebben, világosabban – és tegyük hozzá: szerényebben – szinte képtelenség lenne összefoglalni Tímár Árpád minőségében és mennyiségében is eltúlozhatatlan jelentőségű művészettörténeti-textológiai munkásságát. Talán csak annyi kiegészítéssel kellene még élnem, hogy azóta egykori kollégáinak, barátainak, tisztelőinek köszönhetően napvilágot láttak a Fülep-összkiadás és a 2008-as szöveg legvégén még cím nélkül említett, *Az utak elváltak* című sorozat újabb vaskos, még Tímár Árpád által kiadásra előkészített (mindkét esetben: negyedik) kötetei is.³ Valamint megjelent egy fontos és szép könyv az 1965 és 2017 között publikált Csontváry-tanulmányaiból, kritikáiból, a könyv függelékében a Csontváryra vonatkozó, 1941-gyel záródó hírlapi forrásokkal.⁴

AZ „ÚJRAOLVASÓ” – A PÁLYA EGY LEHETSÉGES OLVASATA

Ami miatt azonban mégsem gondolom, hogy beérhetnénk ennyivel, az az érem másik, a fentiekben szinte alig említett oldala. A 2008-as, a textológiát a közép-pontba állító önportré ugyanis kiegészítésre szorul. Mégpedig a „textológusnál” nem kevésbé jelentős tanulmányíró és kritikus, az „értekező” Tímár talán a kelletnél ritkábban emlegetett szellemi arcvonásaival. Pályájának egyes állomásait, magát a

¹ [Nyolcvanegy jeles hetvenes.] Tímár Árpád művészettörténész (Budapest, 1939. március 8.). *Napút*, 10, 2008, 3. szám, 38–39.

² Tímár Árpád „Képzőművészeti irodalom Magyarországon a 19. század első felében” című kandidátusi értekezésének vitája. *Művészettörténeti Értesítő*, 44. 1995. 161–162.

³ Fülep Lajos: *Egybegyűjtött írások IV. Cikkek, tanulmányok 1931–1950*. Szerk. Tímár Árpád. Munkatársak: Bardoly István, Markója Csilla, Mikó Árpád, Pataki Gábor. Budapest, 2017.; „*Az utak elváltak*.” *A magyar képzőművészet új utakat kereső törekvéseinek sajtóvisszhangja. IV. Szöveggyűjtemény 1913–1920*. Tímár Árpád anyaggyűjtését sajtó alá rendezte, kiegészítette és a névmutatót készítette: Bardoly István. Budapest, 2019.

⁴ Tímár Árpád: *Csontváry. Interpretáció vagy legendagyártás*. Szerk. Anghy András. Budapest, 2021.

1. Tímár Árpád 1959-ben.

© Magántulajdon.

teljesítményt ugyanis nemcsak a nagy szövegkiadás-sorozatok, hanem a filológiai-textológiai munkákkal általában szorosan összefüggő, azok tanulságait kamatoztató tanulmányok és kritikák sora is jelzi és jellemzi.

Így volt ez a 19. századi művészettel, kritika- és tudománytörténettel foglalkozó – a Zádor Annához írt *Henszlmann Imre műkritikái és előzményei* című egyetemi szakdolgozattól Henszlmann válogatott képzőművészeti írásainak kiadásán át a kandidátusi disszertációig ívelő – publikációk esetében is, de mindez talán még inkább igaz a 20. századot érintő filológiai-textológiai és értelmező munkákra. Az alábbiakban épp ez utóbbi korszakot a középpontba állítva – egy lehetséges olvasatként – kísérletet, illetve javaslatot teszek Tímár Árpád több, mint öt évtizedes pályájának „egységben” látására. Úgy gondolom ugyanis – ahogy az alábbiakban majd többször is kiderül: egyáltalán nem el-

sőként –, hogy az életmű a kezdetektől fogva logikus egész, amelynek egyes darabjait erős tartalmi, módszertani és koncepcionális (a fülepi értelemben vett: „világnezeti”) szálak fűzik össze. Ezek a szálak pedig az egyetemi évekhez, a szakokhoz és egyes tanárokhoz, illetve a pályakezdés sok szempontból egyéni, a „szokásos” művészettörténeti pályaképekhez képest talán szokatlan útjaihoz kötődnek, abban gyökereznek. Mindezek kifejtéséhez azonban vissza kell lépnünk Tímár Árpád egyetemi éveire.

Tímár Árpád 1957 júniusában érettségizett kitűnő eredménnyel a X. kerületi I. László Általános (ma: Szent László) Gimnáziumban. 1959 szeptemberében (az 1959/1960. tanév 1. félévében) iratkozott be az ELTE Bölcsészettudományi Karára (magyar nyelv és irodalom és művészettörténet szakokra).⁵ Egyetemi indexének tanúsága szerint a legtöbb művészettörténeti órát Vayer Lajosnál és Zádor Annánál hallgatta, de az évek során tanította Aradi Nóra, Dercsényi Dezső, Dombi József,

⁵ A korszak egyetemi művészettörténet-oktatásának megismeréséhez alapvetőek az *Enigma* közel-múltban megjelent tanszéktörténeti (2022 No 106. és 107.), valamint a Zádor Annával készült interjúkat tartalmazó számai (15. 2008. 54., 55., 57. és 16. 2009. No 58.), szerkesztette Markója Csilla és Bardoly István.

Entz Géza, Oroszlán Zoltán, Rózsa György, Szilágyi János György, Tasnádiné Marik Klára és Voit Pál is. A későbbi pályája, korszakai és témái szempontjából fontosabbnak tűnő, modern művészettel, tudománytörténettel vagy a művészettörténet forrásaival foglalkozó órákat Vayer, Zádor és Aradi tartották.⁶

Dékáni engedéllyel 1961 szeptemberében (az 1961/1962-es tanév 1. félévétől) harmadik szakként felvette a filozófiát is. Márkus György egyik első tanítványa, majd az úgynevezett „Lukács-óvoda” tagja lett. Márkus Moszkvában végzett, de hazatérése után rövidesen csatlakozott a Lukács-tanítványokból (Fehér Ferenc, Heller Ágnes, Vajda Mihály) verbuválódott Budapesti Iskolához.⁷ Az 1961-es évfolyamból kerültek ki Márkus első igazi tanítványai. Kis János, a *Szabadságra ítélve* című életinterjú-kötetében ekképp nyilatkozott az 1961-esekről: „Ide járt Bence György, Altrichter Ferenc, Bertalan László, Tímár Árpád. Ők lettek az első Márkus-tanítványok. Ez egy nagyon erős négyes volt”.⁸ A hatvanadik születésnapja alkalmából rendezett köszöntésre Sydneyből hazatérő Márkus is megemlékezett egy Erdélyi Ágnes által vezetett beszélgetésen az évfolyamról: „’61-ben [...] teljesen meglepő módon, hirtelen megjelent a szakon a fiataloknak egy egész csoportja, akik nemcsak érdeklődtek a filozófia iránt, de kimagaslóan értelmesek is voltak. Egyszerre minden megváltozott. Ezen az évfolyamon volt Bence Gyuri, Bertalan Laci, Tímár Árpai, Altrichter Feri, talán Fodor Géza is (Fodor Géza közbeszól: eggyel lejjebb). És Hamburger Miska? Szóval ő is.”⁹ Márkus neve először az 1962/1963. tanév 1. félévében szerepel Tímár Árpád egyetemi indexében (Filozófiatörténet, elmélet [előadás] és gyakorlat). Márkus ugyanis az első évfolyamon nem tanított. Már Sydneybe visszatérve pontosította is az emlékeit: „utólag beszélgettünk még, és közösen tisztáztuk, hogy én csak a másodéven kezdtem tanítani, tehát a »legidősebbekkel« is csak ’62-ben találkoztam először. Azaz: összesen három évről volt szó, legalábbis, ami az egyetemet illeti.”¹⁰ Valóban, Márkus csak 1965-ig tanított az egyetemen. Egy külföldi ösztöndíj (Ford-ösztöndíj) után az MTA Filozófiai Intézetébe tért vissza, az egyetemre már nem. 1973-ban azonban – az úgynevezett „filozófusper” következményeként, az indoklás szerint „antimarxista” nézetei miatt – többekkel együtt a Filozófiai Intézetből,¹¹ majd 1977-ben az országból is távozni kényszerült. Budapesti korszakának utolsó nagy munkája a Bence Györggyel és Kis Jánossal közösen

⁶ Az egyetemi évekre vonatkozó adatok forrása, az eddigiek és az ezután említendőek is: Tímár Árpád egyetemi indexe. Köszönöm Tímár Árpád családjának, hogy megismerhettem ezt a fontos dokumentumot. Az egyetemi indexből származó információk forrását a továbbiakban nem jelölöm.

⁷ Vö. Fehér Ferenc – Heller Ágnes – Márkus György – Vajda Mihály: *A Budapesti Iskola. Tanulmányok Lukács Györgyről*. I-II. Budapest, 1997.

⁸ Kis János: *Szabadságra ítélve. Életrajzi beszélgetések Meszerics Tamással és Mink Andrással*. Budapest, 2021. 80.

⁹ Ami itt volt, azt nem lehet megismételni. Beszélgetés Márkus Györggyel. Az interjú készítette: Erdélyi Ágnes. *Kritika*, 23, 1994, 7. 3.

¹⁰ Uo., 4.

¹¹ Ludassy Mária: 1973. *Beszélő*, 3, 1998, 4. 56–61.

Név: **Tímár Árpád**

N. Ad. 1962/63 tanév II. félévre beíratás

A tárgy és az előadó neve	Heti óraszám		Fővelgyi előadás (gyakorlat helyén)	Dátum
	óra- tan	óra- óra		
Tudom. szóc. - Székács K.	2		Tanár	1/16
Tudom. nos. - Torzsa J.		2	Tanár	1/16
Magy. művel. - Semere - Makay	2		székács	1/16
Műtört. modn. - Dombi J.	1		székács	1/16
Tiskolai gyak.			székács	1/16
Magy. nyelv. - Istváni J.	2		székács	1/16
Közvetítés - Fábidi P.	1		Fábidi	1/16
xx. sz. magy. - Bóka L.	2		Bóka	1/16
szereplés - Gergely G.	2		Gergely	1/16
Tud. elem. - Sötér J.	2		Sötér	1/16
Filozófia tört. - Márkus Gy.	2	1	Márkus	1/16
Filozófia tört. - János P.	2		Tanár	1/16

Tanulmányi előíratás: _____
Tanulmányi és vizsgakövetelmények elégt. felt. _____
Köz: _____
F. H. _____

- 7 -

2. Részlet Tímár Árpád egyetemi indexéből többek között Márkus György, Bóka László, Sötér István, Dombi József aláírásával, 1963. © Magántulajdon.

írt, gépiratként terjesztett *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* (1973), az „Überhaupt” volt.¹²

Kis János visszaemlékezéseiből azt is megtudhatjuk, hogy Márkus milyen egyetemi órákat tartott: „az ő kurzusai [...] a második-harmadik évre estek. Második évben az újkori filozófia történetét tanította, harmadikban Marxot, középpontban a fiatalkori művekkel.”¹³ Mindezt alátámasztják Tímár Árpád indexének bejegyzései is. Eszerint Márkus az 1962/1963-as tanév 1-2. félévében Filozófiatörténetet (elmélet és gyakorlat) tanított, az 1963/1964-es tanév 1-2. félévében pedig Marxista ismeretelméletet (elmélet és gyakorlat). Márkus ekkor dolgozott korai, 1960-as évekbeli fő művein, a *Marxizmus és „antropológia”* (1966) című könyvön és *Az észlelés és a pszichofizikai probléma* (Magyar Filozófiai Szemle, 1968) című nagy tanulmányán.

¹² Nyomtatásban csak 1992-ben jelent meg: Bence György - Kis János - Márkus György: *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* Budapest, 1992.

¹³ Kis 2021. i. m. 81.

Egyetemi kurzusain részben ezekből az öt aktuálisan foglalkoztató problémákból adott elő.¹⁴ A tanítványi emlékezésekből úgy tűnik, hogy Márkus módszere, amelyet publikációiban és egyetemi óráin is alkalmazott, egyfajta heurisztikus (történeti), „szoros” szöveganalízis volt. A marxizmus-leninizmus filozófiatörténeti narratívájába illesztett, átideologizált, rögzített helyű és jelentésű filozófiatörténeti olvasatok helyett az eredeti szövegekre koncentrált. Tudományos-előadói gyakorlatát az egyes szöveghelyekre irányuló intenzív figyelem: az újraolvasás és újraértelmezés igénye jellemezte. A (fiatal) Marxra irányuló kutatásaiban például – a kanonizált, „hivatalos” olvasat helyett – „a marxizmus filozófiai világképének hiteles rekonstrukcióját tűzte ki célul”.¹⁵ Talán nem túlzás Tímár Árpád 1994-ben és 2008-ban is hangsúlyozott elkötelezettségét az újraolvasás és újraértelmezés, az eredeti forrásokhoz visszanyúló, azokra alapozott jelentés-rekonstrukciók iránt, a Márkus-előadásokon és szemináriumokon megismert módszertani inspirációkhoz (is) kötni. (Nem megfelelően természetesen a magyar szak vagy a művészettörténeti forrásolvasás-órák esetleges hatásáról sem.) Mindenesetre 2009-ben, a Tímár Árpád hetvenedik születésnapjára kiadott köszöntőket bevezetőjében Marosi Ernő is úgy vélte, hogy Tímár Árpád esetében „a felkészülés évei” „döntőek egész későbbi munkássága szempontjából”.¹⁶ (Gondolatmenete szempontunkból is kitüntetett jelentőségű folytatását később idézem.)

Márkus tanítványai közül többen nemcsak Márkus-tanítványok, hanem – már a Márkussal való találkozásuk előtt – „lukácsisták” is voltak. Ismét Kis Jánost citálom: „Egyetemi éveimben összebarátkoztam Tímár Árpáddal, aki pár évvel idősebb volt nálam, és már a bölcsészkar lukácsisták közé tartozott, amikor én ebbe a körbe bekerültem.”¹⁷ (Tímár Árpádról pár szavas „gyorsportrékat” is közölt. Először 1998-ban: „a Füles fanyar humorával volt megverve; nagy szkeptikus és nagy kiegyenlítő volt”.¹⁸ Majd 2021-ben: „A Füles bánatos humorával és nagyon jó természettel volt megáldva.”¹⁹) Kis az egyetemi Lukács-recepció összefüggésében később, gondolatmenete folytatásaként, további neveket is említett: „A Márkus-tanítványok közül többen is Lukács felé tájékozódunk már azelőtt, hogy Márkussal megismerkedtünk volna. Bence, Bertalan, Tímár Árpád, Fodor Géza és jómagam egész biztosan.”²⁰ Ugyanakkor az sem kétséges, hogy a Lukács munkássága iránti (Márkustól részben független) hallgatói érdeklődés, valamint Márkus korai, a (fiatal) Marxot (különös

¹⁴ Erdélyi Ágnes: Márkus György. *Magyar Filozófiai Szemle*, 62. 2018. 49.

¹⁵ Lakatos András: Bevezető. *Lehetséges-e egyáltalán? Márkus Györgynek – tanítványai*. Szerk. Háy János. Budapest, 1993. 7.

¹⁶ Marosi Ernő: A hetven éves Tímár Árpád. „A feledés árja alól új földeket hódítok vissza”. *Írások Tímár Árpád tiszteletére*. Szerk. Bardoly István, Jurecskó László, Sümei György. Budapest, 2009. 10.

¹⁷ Kis 2021. i. m. 51.

¹⁸ Kis János: A Filozófiai Intézet a Beszélő szerkesztőségéig. Csizmadia Ervin interjúja. *Valóság*, 31, 1988, 12. 91.

¹⁹ Kis 2021. i. m. 81.

²⁰ Uo., 85.

3. Tímár Árpád az 1970-es évek elején.

© Magántulajdon.

Popper Leó inspiratív szerepét (*Allteig*, Lukácsnál: „egynemű közeg”, félreértési elmélet stb.) elismerő - hivatkozásaival maga is megteremtette, illetve *megújította* a kapcsolatot (jóllehet teljesen más világnézeti célok és keretek között) saját, 1910-es évekbeli filozófiai-esztétikai munkásságával is. (Miközben némileg bizarr módon a korai, jórészt ismeretlen, és Popper nélkül ugyancsak elképzelhetetlen főmű, *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika* - Popper Lukács által megőrzött kéziratával és kettőjük levelezésével együtt - egy heidelbergi székben várta a Lukács 1971-ben bekövetkezett halála utáni, valóban szenzációs „felfedezését”.) *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétikát* végül Márkus adta ki (németül 1974, magyarul 1975). Heller Ágnes szerint főképp a Lukács és a Lukács-kör iránti lojalitásból: „Bár különösebben nem érdekelt az esztétika, mégis Gyuri szerkesztette Lukács Heidelbergi művészetfilozófia és esztétika című munkáját. Barátságból csinálta, lojalitása megnyilvánulásaként. És mint mindig, ezt a feladatot is végtelenül lelkiismeretesen végezte.”²² A másik nagy feladatot, Lukács premarxista írásainak mintaszerű kiadását pedig Tímár Árpád készítette el. Az *Ifjúkori írások (1912–1918)* sok évnyi előkészítő munka után, 1977-ben jelent meg. Almási Miklós a recenziójában kiemelte Tímár „végtelen gondossággal felkutatott, rekonstruált és gondozott szövegkezelés[é]”, illetve utalt arra is, hogy a munkája során „több Lukács-tanítványtól is kapott

tekintettel a *Gazdasági-filozófiai kéziratokra* [1844]) saját kutatásai középpontjába állító programja, még ha a közvetítés szálai és a receptív sorrendiség utólag nehezebben is felfejthető, alapvetően összefüggtek. Újra Kis Jánost idézem: „A hatvanas években Lukács meghirdette »a marxizmus reneszánszának« programját. Vissza Marxhoz, és előre egy korszerű, megújított marxista filozófiához. [...] Marx újraolvasása ekkoriban azt jelentette, hogy a fiatal Marx felől kell értelmezni a kései Marx-műveket is.”²¹ És tegyük hozzá: ez a lehetőség adott volt, és be is következett, a Lukács-életmű esetében is. Mégpedig Lukács saját intencióitól sem függetlenül. Lukács ugyanis például kései, *Az esztétikum sajátossága* (németül 1963, magyarul 1965) című nagy esztétikájának hangsúlyos - elsősorban a fiatalon, 1911-ben elhunyt ifjúkori barát,

²¹ Uo., 86.

²² Heller Ágnes: A legjobb barátom. *Múlt és Jövő*, 27, 2016, 4. 51.

segítségét”.²³ Érdemes megjegyezni, hogy néhány évvel korábban, 1971-ben, már Márkus is kiadott egy – jóval programszerűbb címmel ellátott – válogatást a korai Lukács-írásokból (*Utam Marxhoz*). Közvetlenül Lukács halála után Bence György és Kis János körkérdéssel fordultak generációjuk tagjaihoz, hogy fejtsék ki véleményüket „arról, hogy mit jelentett számukra Lukács, és mit jelent most, amikor élete és műve befejeződött: mit gondolnak Lukács premarxista korszakáról, marxista fordulatáról, esztétikájáról, filozófiájáról, politikai szerepéről és nézeteiről...”²⁴ A válaszadók között volt Tímár Árpád is.²⁵ (A *Körkérdésre* beérkezett válaszok azóta elkallódtak, csak reménykedni lehet abban, hogy egyszer még előkerülnek.)

Tímár Árpádot kétségkívül a fiatal Lukáccsal való foglalkozás vezette el egyik legfontosabb témájához és hőséhez: Popper Leóhoz. Ezt bizonyítja címének kettős referenciájával az 1971-ben az *Irodalomtörténet*ben megjelent első Popper-szövegközlése is (*Popper Leó elfelejtett Lukács-ismertetése*).²⁶ 1971-ben és 1972-ben az *Acta Historiae Artium*ban és a *Magyar Filozófiai Szemlé*ben nagyobb válogatást közölhetett az „elfelejtett művészeti kritikás” esszéiből, mindkét esetben az egykori Lukács- és Fülep-tanítvány, a Poppertől nyert inspirációkat saját munkáiban is bőven kamatoztató, Tolnay Károly német, illetve magyar nyelvű bevezetőivel.²⁷ 1983-ban jelent meg az első, Tímár által szerkesztett önálló kötet Popper írásaiból (*Esszék és kritikák*). A Popper-filológia csúcsa azonban a tíz évvel későbbi, 1993-as, *Dialógus a művészetéről. Popper Leó írásai. Popper Leó és Lukács György levelezése* című, Hévízi Ottóval közösen jegyzett, Popper összes ismert szövegét közlő kritikai kiadás. Tímár a fiatal Lukáccsal kapcsolatos textológiai munkáinak művészettörténeti tanulságait 1983-ban a *Forma és világnézet. A fiatal Lukács és a képzőművészet* című, máig alapvető – és angolul is többször kiadott – tanulmányában foglalta össze.²⁸ Majd 1988-ban, Bendl Júliával közösen megjelentetett egy újabb, *Az ifjú Lukács a kritika tükrében* című, többnyelvű recepciótörténeti cikkgyűjteményt is. 1993-ban, Márkus György hatvanadik születésnapjára jelent meg a *Lehetséges-e egyáltalán? Márkus Györgynek – tanítványai* című tanulmánygyűjtemény. A kötet átadására Márkus Budapestre utazott, ekkor került sor a korábban már idézett, Erdélyi Ágnes által vezetett beszélgetésre is. Szimbolikus jelentőségűnek, az „oldás és kötés” „tanítványi” gesztusának látom, hogy Tímár Árpád a valaha írt egyik legfontosabb, *Élmény és teória. Adalékok Popper Leó művészetelméletének keletkezéstörténetéhez* című tanulmányát épp Márkusnak, az egykori egyetemi tanárának dedikált köszöntőkötetbe írta meg.²⁹ Tímár tanulmányainak egyik

²³ Almási Miklós: Lukács György: Ifjúkori művek. *Kritika*, 7, 1978, 3. 22.

²⁴ Kis 2021. i. m. 140.

²⁵ Uo., 142.

²⁶ Popper Leó elfelejtett Lukács-ismertetése. Kiadja: Tímár Árpád. *Irodalomtörténet*, 53. 1971. 967-972.

²⁷ A két összeállítás: *Acta Historiae Artium*, 17. 1971. 3-16.; *Magyar Filozófiai Szemle*, 16. 1972. 249-261.

²⁸ Tímár Árpád: *Forma és világnézet. A fiatal Lukács és a képzőművészet. Világosság*, 23. 1983. 608-616.

²⁹ *Élmény és teória. Adalékok Popper Leó művészetelméletének keletkezéstörténetéhez. Lehetséges-e egyáltalán?* 1994. i. m. 415-442.

4. Tímár Árpád Zengővárkonyban a református templom bejárata előtt az 1980-as évek második felében. Feleségével (balra) és kaposvári rokonokkal.

© Magántulajdon.

MTA Filozófiai Intézetében, az Esztétikai Osztályon helyezkedett el. A Filozófiai Intézet igazgatója Szigeti József volt (aki Tímárt az egyetemen is tanította), az Esztétikai Osztályt pedig Zoltai Dénes vezette.³¹ A Filozófiai Intézetben dolgozott ekkor Márkus és több egykori tanítványa is. Tímár a Filozófia Intézet munkatársaként több külföldi (ausztriai) konferencián, 1968. március 22-től pedig egy négyhónapos bécsi tanulmányúton is részt vett.³²

Legelső publikációi – valószínűleg filozófiai intézeti feladatként – az esztétikai rendszerek irodalomközpontúságát mérséklendő, egy (marxista) képzőművészeti esztétika művelésének lehetőségeit kutatták. Legfontosabb ezek közül az 1966-os, *A marxista esztétika és az irodalomközpontúság problémája* című írása, de közvetve

tartalmi-formai jellegzetessége, hogy a jegyzetekben általában csak az eredeti forrásokra hivatkozik. Viszonylag ritkábban lép direkt párbeszédbe a „szakirodalommal”. Ezért is érdekes, illetve említésre méltó, hogy a 2011-ben megjelent *Lukács György és a Nyolcak* című, ugyancsak alapvető tanulmányában hosszan idézte (a fiatal) Lukácsról írott szövegeik kapcsán, a Budapesti Iskola egykori tagjait, köztük Márkust is.³⁰

1970-től – tehát már a fent említett kiadványok megjelenésének idején is – Tímár Árpád az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjában (később: Kutató Intézet) dolgozott. De nem ez volt az első munkahelye. A sok éves, koncentrált munkát igénylő, nagy filozófiai-esztétikai szövegkiadások és a hozzájuk kapcsolódó tudományos publikációk munkálatait nem művészettörténetészek, hanem filozófusok, esztéták kollegiális társaságában kezdte meg. Az egyetem elvégzése után ugyanis először az MTA tudományos ösztöndíjas gyakornokaként (1964–1966), tudományos (segéd)munkatársként (1964–1970) az

³⁰ Tímár Árpád: Lukács György és a Nyolcak. *A Nyolcak helye. Enigma*, 18. 2011. No 69. 52–65.

³¹ Tímár Árpád kérésére a Hegel-fordító Zoltai háziszemináriumot hirdetett Hegel *Esztétikájáról*. *Kis* 2021. 110, 111.

³² Krónika. *Az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei*, 17. 1968/1969. 293.

vagy közvetlenül szinte mindegyik korai szövege érintette a problémát.³³ Tímár Árpád bibliográfiáját böngészve ugyanakkor az is feltűnik, hogy tanulmányai, esszéi és kritikái, legalábbis a témájukat tekintve (módszerekben kevésbé), már ekkor is szinte kizárólag művészettörténetiek voltak.³⁴ Csak néhány, fontos példát említek. 1965-ben recenziót írt Németh Lajos 1964-es Csontváry-monográfiájáról. Ezzel a kritikával – élete második publikációjával – kezdődött meg a Csontváryról szóló, az említett, 2021-es, *Csontváry. Interpretáció vagy legendagyártás* című kötetben összegyűjtött publikációinak a sora. Tulajdonképpen minden későbbi Csontváry-szövege ennek a korai programnak a megvalósítása és kiteljesítése. Tímár már ekkor egy hitelesebb, a legendától és az ellenőriz(het)etlen adatoktól, vélekedésektől megtisztított, forrásokkal is igazolható életrajz és pályakép megalkotását tűzte ki célul. Kritikájában, sok egyéb mellett, azt hiányolta, hogy a monográfus jóformán kísérletet sem tett arra, hogy Csontváryt elhelyezze a saját korában, hogy kijelölje helyét a kortársai között. A kritikus felvetés kétségkívül a Csontváry-könyv lényegét érintette. Németh Lajos Csontváry-konceptiója ugyanis pont az életmű „besorolhatatlanságának” alaptézisére, a „korba helyezés” lehetetlenségére, sőt értelmetlenségére épült: „Volt-e egyáltalán kora öneki, a hatezer éves cédrusokkal társalkodóknak, a libanoni hegyek vándorának, aki a hatezer éves távlatból oly talminak, éretlennek érzett mindent, ami elmúlt századokban történt?”³⁵ Ezért Csontváry korát is a legvégsőig tagította: „Csontváry kora sem a XIX. század közepétől datálódik, hanem valahol Altamiránál, Lascaux-nál, a piktúra megszületésének ősi során.”³⁶ Tímár Árpád filozófiai-esztétikai alapon is vitatta ezt a beállítást. Úgy vélte, hogy a monográfia korszakfogalmának megoldatlansága alapvetően abban gyökerezik, hogy Németh Lajos a mindent a szubjektumból magyarázó kivetítés-esztétika javára lemondott a visszatükrözésemélet alkalmazásáról: „Az alapvető különbség abból adódik, hogy a kivetítés-esztétika nem a szubjektumot körülvevő, a szubjektumot létrehozó társadalmi valóságot tekinti elsődlegesnek, hanem a szubjektumnak a valóságnál állítólag gazdagabb lelki tartalmát.”³⁷ A (marxi) visszatükrözés kategóriája Lukács kései, *Az esztétikum sajátossága* című (első német nyelvű kiadása: 1963) esztétikájának is az egyik kulcsfogalma volt. Valószínűleg Tímár is a lukácsi értelemben hivatkozott rá. Kérdés ugyanakkor, hogy vajon érzékelt-e, illetve tudta-e, hogy Németh Lajos kor-konceptiója alapvetően „mesterétől”, Fülep Lajostól eredeztet-

³³ Tímár Árpád: A marxista esztétika és az irodalomközpontúság problémája. *Művészeti Szemle*, 1, 1966 1/2. 85-96. Tímár 1966-tól 1968-ig rendszeresen írt kiállítás- és könyvkritikákat a *Népszabadság*ba. Ezután is folyamatosan foglalkozott – kritikusként és szerkesztőként is – a kortárs művészettel. Kritikus pályája is külön tanulmányt érdemelne.

³⁴ Tímár Árpád munkásságának bibliográfiája (1964–2017). Összeáll. Bardoly István. *Ars Hungarica*, 43. 2017. 254–263.

³⁵ Németh Lajos: *Csontváry Kosztka Tivadar*. Budapest, 1964. 5.

³⁶ Németh 1964. i. m. 6.

³⁷ Tímár Árpád: Németh Lajos: Csontváry. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, 1964. [rec.] *Magyar Filozófiai Szemle*, 9. 1965. 1074.

5. Tímár Árpád 2000 körül.

© Magántulajdon.

hető. Fülep 1963-ban megjelent, *Csontváryról - hangszalagon* című nyilatkozatában olvashatjuk: „Olyan művek, mint a *Panaszfal*, *Mária kútja*, a két *Cédrus*, *Taormina*, hogy csak a nagyokat említsem, a művészet egész történetének, Altamira, Lascaux és társai szintén csak csodálatosnak nevezhető barlangképeitől máig legmagasabb csúcsaival vannak egy magasságban, s aki alkotta őket, nemcsak nagy nemzeti vagy századi, hanem világtörténelmi jelenség.”³⁸ Fülep még 1967-ben, Németh Lajos Csontváryról szóló doktori értekezésének vitáján is kiállt a tanítványa által könyvnyi terjedelemben kibontott (saját) kor-koncepciója mellett.³⁹ Tímár, ahogy ez a 2008-as önéletrajzából is kiderül, az 1960-as évek végén kezdett Fülep fiatalkori írásainak összegyűjtésén, kiadásán dolgozni. Fülep, ahogy ezt Fodor

András *Ezer este Fülep Lajossal* című naplójából tudjuk, olvasta a recenziót, és biztos, hogy megjegyezte a – nem sokkal később a fiatalkori művei kiadásával megbízott – recenzens nevét is.⁴⁰ A két kötetnyi válogatás, a még Fülep által választott címmel (*A művészet forradalmától a nagy forradalomig*), Fülep 1970-ben bekövetkezett halála után, 1974-ben, míg a folytatása 1976-ban jelent meg (*Művészet és világnézet. Cikketek tanulmányok 1920–1970*). Fülep egybegyűjtött írásainak Tímár Árpád által szerkesztett sorozata, az MTA Művészettörténelmi Kutató Intézetének kiadásában, 1988-ban indult meg. A második kötet 1995-ben, a harmadik 1998-ban, a korábban már említett negyedik 2017-ben látott napvilágot. A párhuzamos, a Fülep-levelezést nyolc kötetben közreadó sorozatot F. Csanak Dóra szerkesztette. Nekrológiát 2011-ben, a *Holmi* szerkesztőségének felkérésére, Tímár írta meg.⁴¹ A

³⁸ Fülep Lajos: Csontváryról - hangszalagon. In: Fülep Lajos: *Művészet és világnézet. Cikketek tanulmányok 1920–1970*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1976. 621.

³⁹ Fülep Lajos: Opponensi vélemény Németh Lajos: Csontváry művészete című doktori értekezéséről. In: Fülep 1976. i. m. 485–490.

⁴⁰ Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Budapest, 1986. II.: 425. (1966. február 11.) „Andrissal [Lakatos András] exponáltam a *Filozófiai Szemle* Németh Lajos Csontváry-ját támadó cikkét. Volt kollégája, Tímár Árpád a szerző. Fülep hallott már róla, természetes reakciónak tekinti. Andris egyébként olyan tapintatosan, okosan fogalmaz, hogy a Lánchídon menet később Vekerdi megindultan emlékezik rá: - Milyen kedves fiú! (Bizony, nem pökhendi.)”

⁴¹ Tímár Árpád: Csanak Dóra (1930–2010). *Holmi*, 23. 2011. 281–282.

Tímár által kiadott Fülep-összes megjelent kötetéből három kéziratközlést feltétlenül érdemes kiemelni. Mindhárom igazi filológiai bravúr. Az *Egybegyűjtött írások* második kötetében jelentek meg Fülep korai, 1907-ben kezdődő itáliai tartózkodása idején tervezett, de soha el nem készült „individualizmus”-könyvének fejezetei, helyesebben fejezet-rekonstrukciói (*San Francesco, Dante*), illetve a negyedik kötetben látott végre napvilágot Fülep korábban csak említésekből ismert *Művészetfilozófiájának* első változata is.⁴²

De térjünk vissza a meghatározó jelentőségű, pályakezdő évekhez. 1969-ben jelent meg Tímár másik jelentős korai írása, Ferenczy Károly *Józsefet eladják testvérei* (1900) című művének elemzése. Ferenczy biblikus képeit vizsgálva pozitívan, egyetértőleg hivatkozott Németh Lajos 1956-os, *Hollósy Simon és kora művészete* című monográfiájára. Megközelítésmódja ugyanakkor nagyon hasonló volt a Csontváry-recenzióéhoz. Nem fogadta el, hogy Ferenczy biblikus képei és konkrétan a *József* – jóllehet a kor „irodalomellenességének” megnyilvánulásaként az alkotó és kortársai is ezt állították – „jelentésnélküli”, optikai (impresszionista) képi demonstrációk lennének. Tímár, miközben elemzésében egyre mélyebbre ásott a mű jelentésstruktúrájában (módszertani mintája Hans Sedlmayr struktúraanalízise lehetett), azt kívánta bizonyítani – Thomas Mann regényére is hivatkozva –, hogy a bibliai témában rejlő általános, emberi tartalmak, például a „magányosság, elszigeteltség, meg nem értettség”, 1900 körül alkalmasak voltak a „modern művész-lét”, a „művész sors” problémáinak bemutatására is.⁴³ Tehát az elemzés igazi tétjét, a mű mélystruktúrájában, ezúttal is a kortárs, társadalmi „valóság” „visszatükrözésének” kimutatása jelentette. Tímár lezáró, összefoglaló gondolatmenetébe pedig, idézőjeles utalásként egy korai Lukács-esszé(kötet) címe is bekerült: „Ezért érezhette aktuálisnak Ferenczy Károly az »álmólátó« és a durva, irigy, pénzéhes, nyereségvágyó többség ellentétét, ezért láthatott a József-történetben olyan szituációt, amely saját helyzetét, életvitelének problémáit is kifejezi, s ezért ismerhetjük fel mi ebben a szituációban az impresszionisztikus hangulat-kultusz, az »esztétikai kultúra« érzékenysége és sebezhetősége mellett a klasszikus polgári humanizmus reális fenyegetettségét, kiszolgáltatottságát is. Az a probléma tehát, amely a művésztörténetből és a művészetszociológiából oly jól ismert, Ferenczy Károly életművében életanyagként, élményként is szerepet kapott, a Józsefet eladják testvérei című festményen művészzé, művészileg megformált, meggyőző erejű alkotássá vált.”⁴⁴

Hasonlóképpen a modern művészsorsról, a Ferenczy-elemzés végén is említett modern „életanyag” „totális” megjelenítésének, az „egész” (a „zárt” műalkotás) létrehozásának lehetetlenségéről szól Tímár Árpád 1970-ben publikált, *Az ismeretlen*

⁴² Fülep Lajos: [San Francesco], [Dante]. In: Fülep Lajos: *Egybegyűjtött írások II. Cikkek, tanulmányok 1909-1916*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1995. 387-507., 507-551.; [Művészetfilozófia] [Az első fogalmazvány]. In: Fülep 2017. i. m. 143-269.

⁴³ Tímár Árpád: Ferenczy Károly: Józsefet eladják testvérei. *Világosság*, 10. 1969. 745.

⁴⁴ Uo.

6. Tímár Árpád az Országház utcában a Művészettörténeti Intézet titkárságán 2010 körül.

© Fotó: Markója Csilla

remekmű. A klasszikus festészet válságtünetei egy Balzac-novellában című irodalmi elemzése is. A szövegben két beszédes szakirodalmi hivatkozást is találunk (Hans Sedlmayr, Kurt Badt). Szempontunkból azonban ezúttal is a záró, a modern művészet problémáira kitekintő gondolatmenet a legérdekesebb. Itt ugyanis, Balzac írásainak „profetikus” jellegére hivatkozva, némileg váratlanul, a Nyolcak (és Lukács, Popper, Fülep stb.) generációjának egyik legfontosabb mintaképe is szóba került: „Ha viszont a XIX. század művészettörténetében próbálunk a novellához hasonló jelenséget felkutatni, akkor mindenekelőtt Hans von Marées alakjára kell utalnunk; ő állt a legközelebb ahhoz, hogy Frenhofer sorsát a valóságban is megélje.”⁴⁵ (Tímár Árpád egy beszélgetésünkben egyszer megemlítette, hogy pályakezdőként a Marées-hoz és Adolf Hildebrandhoz is közel álló Konrad Fiedler esztétikai nézeteinek a feloldozása is a tervei között szerepelt.)

Amikor 1970-ben Tímár Árpád – saját, 2008-as megfogalmazása szerint – „átigazolt” a Művészettörténeti Kutatócsoportba, a váltás látszólag magától értetődő, a témák és a módszertan szintjén pedig zökkenőmentes volt.⁴⁶ Kis János szerint: „Tímár Árpád művészettörténetésnek készült; a filozófiára, azt hiszem, Bertalan beszélte rá”.⁴⁷ Az 1970-es intézményváltással kapcsolatban azonban érdemes felidézni Marosi 2009-es, az előbbieknél ugyan nem ellentmondó, de más szempontból megvilágító szavait: „1968 után azonban a Filozófiai Intézetben is »az utak elváltak« – az a Márkus György körül csoportosult közösség, amelyben Tímár Árpád tudományos pályájának meghatározó témaköreit és módszereit kialakította, szétbomlott. 1970-ben az MTA egy évvel korábban alakult Művészettörténeti Kutatócsoportjának munkatársa lett. Témaköreit azonban megtar-

⁴⁵ Tímár Árpád: Az ismeretlen remekmű. A klasszikus festészet válságtünetei egy Balzac-novellában. *Magyar Filozófiai Szemle*, 14. 1970. 598.

⁴⁶ A váltáshoz vö. még: Az utaknak időnként el kell válniuk. Beszélgetés Bernáth Mária és Tímár Árpád művészettörténészekről. [Andrási Gábor beszélgetése Marosi Ernővel és Pataki Gáborral]. *Műértő*, 20/21. 2017. december – 2018. január, 9.

⁴⁷ Kis 2021. i. m. 81.

totta – s tudományos pályájának ismét egyik alapvető sajátossága, hogy semmi fontosat nem dob el magától, hanem alkalomadtán újra és újra előveszi.”⁴⁸ Marosi szavainál nem is lehetne pontosabban jellemezni Tímár 1970 után következő, a Művészettörténeti Kutató Intézet munkatársaként eltöltött évtizedeit. Az új, már a művészettörténet intézményi közegében folytatódó tudományos pálya ugyanis logikus és szerves folytatása a Filozófiai Intézetben eltöltött éveknél. És nemcsak azért, mert a korábban megkezdett nagy munkák erőfeszítései (például a Lukács-, Popper- és Fülep-kiadások), az abszolút folyamatosság bizonyítékaiként, már az új munkahelyi környezetben érték be, és jelentek meg, hanem azért is, mert az újabb témák és publikációk is szervesen illeszkedtek a korábbiakhoz. A következő évtizedekben Tímár foglalkozott, csak néhány példát említve: Hauser Arnold pályakezdésével (különös érzéke és affinitása volt a gauguini „*Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?*” szellemében – Lukács, Popper és Fülep esetében is – az életművek korai szakaszaihoz), Dési Huber István, Rabinovszky Máriusz, Tolnay Károly, Kállai Ernő,⁴⁹ Elek Artúr, Németh Lajos szövegeivel, a MIÉNK-vel, valamint Derkovits Gyula, Rippl-Rónai József, a Nagybányai művésztelep, Mednyánszky László, Van Gogh hazai fogadtatásának és – ha már *Az utak elváltak* -: az életmű egyik csúcsteljesítményeként a Nyolcak és „a magyar képzőművészet új utakat kereső törekvéseinek” recepciótörténetével is. A felsoroltak talán munkásságának legismertebb, legtöbbet forgatott, méltán nagyra becsült, minden további kutatás alapjául szolgáló darabjai.

Lezárásképpen én mégis egy talán kevésbé ismert képelemzést választottam, amelyben több, eddig követett szál is összeér. 1984-ben jelent meg, „*Az élet értéke*” címmel – Derkovits Gyula halálának ötvenedik évfordulójára – Tímár Árpád Derkovits *Kivégzés* című művéről írt elemzése. Tímár korábban már többször írt Derkovitsról. Először 1968-ban, amikor Körner Éva Derkovits-monográfiáját recenziálta. Rózsa Gyulával közösen írt, *A Derkovits-per* című cikke 1972-ben jelent meg.⁵⁰ Derkovits megítélése körül zajlott az 1945 utáni évtizedek egyik legnagyobb kultúrpolitikai, művészet(történet)i vitája. Bírálói elismerték ugyan Derkovits témáinak „haladó” (szocialista) voltát, de művészetét állítólagos (polgári) „formalizmusa” miatt nem ajánlották követésre. Derkovits ezért, Munkácsyval ellentétben, jó ideig nem lett a „haladó hagyományok”, az 1948 után kiépülő új, szovjettípusú, szocialista realista kánon része. Talán Fülep és doktori aspiránsa, Körner Éva tették a legtöbbet Derkovits elismertetéséért. 1955. február 23-án mindketten előadást tartottak az MTA Társadalmi-történeti Tudományok Osztálya által – Derkovits születésének hatvanadik, halálának huszadik évfordulója alkalmából – rendezett emlékülésen. Fülep bevezetőjében határozottan kijelentette, hogy „annak a világnak, az ő világának nincs még egy ilyen művészetté fogalmazása. [...] az ő valóságának, az ő osztálya sorsának, életének, lelki, erkölcsi, szellemi világának az ő korában az ő műve a legjelentősebb

⁴⁸ Marosi 2009. i. m. 10.

⁴⁹ A Kállai-sorozat német nyelvű köteteit Markója Csilla és Monika Wucher szerkesztették.

⁵⁰ Rózsa Gyula – Tímár Árpád: *A Derkovits-per. Kritika*, 1972. 4. 5-7.

művészi kifejezése, nemcsak nálunk, hanem világviszonylatban.”⁵¹ Majd a *Kivégzésről* külön is szólt: „Itt nem az élmény beszél, itt nem a második, itt az első személy beszél, az, aki élte ezt az életet és halta ezt a halált. Ezért ilyen a szava, más, mint mindenki másé. Mert élni azt az életet és ugyanakkor művészetté tenni, vagyis: a Derkovits képen levő halálraítéltnek és ugyanakkor Derkovitsnak lenni, aki a képet festi, csak ritkán adatik. Ő is oda volt kötve a cölöphöz, s ha nem puskával, más módon őt is kivégezték.”⁵² Az „alig másfél arasznyi”⁵³ festményről Fülep egyébként is azt tartotta, hogy olyan szép, mint egy Fra Angelico.⁵⁴ 1955-ben, a *Szabad Művészetben* Körner is írt a *Kivégzésről*: „A kérdést, hogy miért érdemes élni, illetve az életet is feláldozni, körülbelül egy időben teszi fel Szőnyi és Derkovits. Szőnyi igézően békéshangulatú zebegényi idilljével az »Esté«-vel felel, Derkovits a kor legnagyobb, saját oeuvre-jében is legkitisztultabb művével a »Kivégzés«-sel, végtelen egyszerű, magátólértetődő egységbe öntve [a] tragikus érzelmi mélységet a munkásosztály saját hivatásának legtisztább tudatával.”⁵⁵ Elemzését azonban a Derkovits-könyvbe már nem emelte át. 1968-as recenziójában, amelyben Fülep 1955-ös előadásából is idézett, Tímár meg is jegyezte: „Kár viszont, hogy Körner korábbi szép *Kivégzés*-elemzése kimaradt a monográfiából.”⁵⁶ Nem véletlen és nem előzmények nélküli tehát, hogy 1984-ben Tímár pont a *Kivégzést* választotta ki az életműből. Írása nem csupán Derkovits, hanem Fülep *hommage* is. Ne feledjük, hogy az 1980-as évek közepére már egyértelműen Fülep volt Tímár kutatásainak fő hőse, ő állt tudományos érdeklődése középpontjában. 1984-es képelemzése is a korábbi, fülepi kezdeményezések termékeny továbbgondolása. Tímár Fülep Izsó elemzéseinek mintájára írta le Derkovits proletáralakjának testi szimbolikáját. Idézett is Fülep Izsó táncoló alakjait, a (nemzeti) „testi ideált” érintő – a kérdésre a *Magyar művészet* (1923) után ismét visszatérő – 1953-as magyarázatából.⁵⁷ Tímár Fülep Izsó-interpretációját követve ekképp méltatta Derkovits teljesítményét: „Festészetében megismétlődött a művészetnek ez a csodája: egy történetileg konkrét embertípus, a munkásmozgalom klasszikus korának alakja, a proletárhős testalkata, habitusa vált abszolút művészi formává, azaz érzékletesen felfogható jelentést hordozó jelképpé.”⁵⁸ A későbbiekben idézett még Fülep 1955-ös, már említett akadémiai Derkovits-előadásából, illetve használt egy pontos hivatkozás híján nehezebben beazonosítható, másik Fülep-citátumot is (*Egy nagy lehetőség Budapest és az ország újjáépítésében*,

⁵¹ Fülep Lajos: Derkovits Gyula. In: Fülep 1976. i. m. 569–570.

⁵² Uo.

⁵³ Tímár Árpád: „Az élet értéke”. Derkovits Gyula: *Kivégzés. Világosság*, 24. 1984.

385.

⁵⁴ Németh Lajos: *Szigetet és mentőövet! Életinterjú 1986*. Szerk. Beke László, Németh Katalin, Pataki Gábor, Tímár Árpád. Budapest, 2017. 226.

⁵⁵ Körner Éva: Derkovits Gyula. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 68.

⁵⁶ Tímár Árpád: Körner Éva: Derkovits. [rec.] *Népszabadság*, 1968. december 22. 7.

⁵⁷ Fülep Lajos: Izsó Miklós. In: Fülep 1976. i. m. 509–519.

⁵⁸ Tímár 1984. i. m. 385.

1948).⁵⁹ 1969-ben jelent meg Fülep talán legfontosabb írása Derkovitsról. A *Magyar Nemzet*ben folytatásokban közölt, *Derkovits helye* című szöveg egyik alapátétele az volt, hogy Derkovits az „igazi”, az eredeti marxi tanokra visszavezethető, torzítatlan (humanista) szocializmus festője. (Csak zárójelben: Fülep Derkovits-interpretációja valószínűleg sokat köszönhet Lukács már idézett, a hatvanas években meghirdetett, „a marxizmus reneszánsza” koncepciójának, amelyre egy ideig Márkus és tanítványai is pozitívan reagáltak. Fülep álláspontja pedig nem állt túlságosan távol Márkus „antropológiai” marxizmus-olvasatától sem.) Cikke zárlatában Tímár is hasonló beállítással, a nem dogmatikus, a nem tudományos szocializmus képviselőjeként látta Derkovitsot: „Derkovits világnézetének szocialista jellege nem filozófiai-közgazdasági kategóriákban fogalmazódott meg. Alapvetően érzelmi jellegű volt, de ettől nem kevésbé egyértelmű. Nem kétséges egy pillanatig sem, hogy képei világában ki hol áll, egy-egy szereplő melyik oldalhoz tartozik.”⁶⁰ Érdemes talán megemlíteni, hogy Fülep 1969-es Derkovits-cikkének eredeti, szerzői szövegváltozatát, jegyzetben közölve az 1969-ben a cenzúra által nem engedélyezett részeket is, a *Művészet és világnézet* (1976) című, korábban már említett, Fülep-válogatáskötetben Tímár állította helyre.⁶¹ Tímár – a Marosi Ernő által 2009-ben találóan jellemzett – szokásához híven, egy 1994-es szombathelyi centenáriumi ülészak kiadványában, a Derkovits-vita témájához is visszatért.⁶² A 2014-ben megrendezett nagy Derkovits-kiállítás katalógusában pedig Derkovits pályafutásának korabeli sajtóvisszhangját mutatta be.⁶³ Részben Derkovitshoz kapcsolódnak Tímár Dési Huber Istvánnal kapcsolatos kutatásai (*Dési-Huber István elméleti munkássága*, 1972), és az összegyűjtött írásaiból 1975-ben kiadott, *Művészeti írások* című kötet is. Dési Huber Derkovitsról is írt, valamint azt vallotta, hogy lehet, sőt kell is tanulni a „polgári” művésztől, az izmusokból. Ezért 1930–1940-es évekbeli elméleti munkássága még évtizedekkel később is felhasználhatónak, jó hivatkozási alapnak tűnhetett a szocialista realizmus tovább élő dogmáival szemben. Dési Huber baloldali elkötelezettségéhez ugyanis nem férhetett kétség: „Ezekből a cikkekből olyan egységes, átgondolt koncepció bontakozik ki, amelynek alapját határozott, tudatosan vállalt marxista tudományos módszer képezi.”⁶⁴

A Füleppel való több évtizednyi foglalkozás kimutathatóan befolyásolta – vagy csak megerősítette? – Tímár (modernista) művészetszemléletét, művészettörténeti-

⁵⁹ Tímár 1984. i. m. 386. – vö.: Fülep Lajos: Egy nagy lehetőség Budapest és az ország újjáépítésében. In: Fülep 2017. i. m. 111.

⁶⁰ Tímár 1984. i. m. 388.

⁶¹ Fülep 1976. i. m. 677–678.

⁶² Tímár Árpád: Derkovits-vita 1954–1956. *Derkovits Gyula centenárium 1994. Emlékkülés. Szombathelyi Képtár, 1994. április 14.* Szerk. Lőrincz Zoltán. Szombathely, 1996. 37–51.

⁶³ Tímár Árpád: Derkovits Gyula pályafutásának visszhangja a korabeli magyar sajtóban. *Derkovits. A művész es kora.* Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria. Szerk. Bakos Katalin, Zwicikl András. Budapest, 2014. 106–121.

⁶⁴ Tímár Árpád: Dési-Huber István elméleti munkássága. *Művészettörténet – tudománytörténet.* Szerk. Aradi Nóra. Budapest, 1973. 219.

esztétikai értékítéleteit is. Fülep köztudottan a historizmus leghevesebb, engesztelhetetlen bírálója volt. Tímár Árpád 2004-ben külön tanulmányt szentelt Fülep historizmuskritikája magyarázatának, mert a historizmust rehabilitáló szellemtörténeti fordulat után már inkább Fülep elutasító álláspontja, mintsem a historizmus alkotásainak művészettörténeti-esztétikai értéke és minősége igényelt kommentárt.⁶⁵ Tímár azonban nem érte be a szövegmagyarázattal. Kételyeit, dilemmáit is megerte fogalmazni. 1998-ban, a Schickedanz-kiállítás katalógusáról írva, a tudományos teljesítményt elismerve, sőt a legmagasabbra értékelve, néhány akkor már évtizedek óta szokatlan, „kényes”, „elméleti” kérdést is szóba hozott. Számos, a historizmus művészetével kapcsolatos kritikai felvetéséből most csak néhányat idézek: „A legradikálisabb bírálók a másolást, az utánzást tehetetlenségnek, fantáziátlanságnak, sőt csalásnak, félrevezetésnek, hazugságnak bélyegezték. Manapság ezeket a bírálatokat túlzásnak, elfogultságnak, korhoz kötött rövidlátásnak szokás tekinteni. Néhány kérdés azonban változatlanul aktuális. Felvethető-e a művészek egyéni felelőssége? Volt-e választási lehetőségük, vagy megkerülhetetlen történelmi kényszer volt a stílusutánzás? Tudomásul kell-e vennünk, hogy e korszakban csupán az az egyetlen lehetséges művészmagatartás, amely minden igényt bármely stílusban kész volt kielégíteni? S továbbra is kérdés: vajon egyformán szépnek, esztétikusnak látjuk-e az eredetit és az utánzatot?”⁶⁶ És így tovább.

Tímár Árpád nemcsak a magyar modernizmus egyik legkiválóbb és legeredményesebb kutatója, a modern magyar művészet és művészetelmélet kéziratos és sajtóforrásainak filológusa és textológusa volt, hanem a számára kedves, évtizedekig odaadóan és szakmai alázattal tanulmányozott szerzők és a szövegekben megőrzött „világnézet” neveltje, örököse, megőrzője és tovább hagyományozója is.

TÍMÁR ÁRPÁD PÁLYAKÉPE

1957-ben érettségizett, 1959-ben iratkozott be az ELTE Bölcsészettudományi Karára, magyar nyelv és irodalom és művészettörténet szakokra. 1961 szeptemberében harmadik szakként felvette a filozófiát is. 1964-ben végzett az egyetemen. Az egyetem után a MTA Filozófiai Intézetének Esztétikai Osztályán az MTA tudományos ösztöndíjas gyakornoka (1964–1966), segédmunkatárs (1964–1970). 1970-től az MTA Művészettörténeti Kutató Csoport (majd: Intézet) munkatársa, főmunkatársa. Az *Ars Hungarica* szerkesztője (1973–1980, 1997–2010), a *Művészet* főszerkesztő-helyettese (1979–1981), az *Új Művészet* szerkesztője (1990–1993). 1981 és 1986 között a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének (MKISZ) alelnöke. 1994: a művészettörténet-tudomány kandidátusa. Művészettörténész, kritikus és filológus. Szakterülete a 19–20. századi magyar művészet, különös tekintettel a korszak képzőművészetének kritikátörténetére, valamint

⁶⁵ Tímár Árpád: Fülep Lajos historizmuskritikája. *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk. Vadas Ferenc. Budapest, 2004. 525–531.

⁶⁶ Tímár Árpád: Schickedanz Albert (1846–1915). Ezredévi emlékművek múltjának és jövőnek. Kiállítás a Szépművészeti Múzeumban, 1996. [rec.] *Műemlékvédelmi Szemle*, 8. 1998. 219.

a magyar művészettörténet-írás és műkritika historiográfiája. Díjak, elismerések: Opus Mirabile, 1994; Hauser Arnold-díj, 1996; a Soros Alapítvány Fülep Lajos-díja, 1997; Németh Lajos-díj, 2000; Ipolyi Arnold-érem, 2005; Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt, polgári tagozat, 2007.⁶⁷ – KMML III.: 689.

BIBLIOGRÁFIA

Tímár Árpád műveinek bibliográfiája. Összeáll. Bardoly István „*A feledés árja alól új földeket hódítok vissza*”. Írások Tímár Árpád tiszteletére. Szerk. Bardoly István, Jurcskó László, Sümegei György. Budapest, 2009. 9–14.; Tímár Árpád munkásságának bibliográfiája (1964–2017). Összeáll. Bardoly István. *Ars Hungarica*, 43. 2017. 254–263.

TÍMÁR ÁRPÁD FONTOSABB ÍRÁSAI

Fontosabb szövegkiadások: Fülep Lajos: *A művészet forradalmától a nagy forradalomig*. I–II. Budapest, 1974.; Dési Huber István: *Művészeti írások*. Budapest, 1975.; Fülep Lajos: *Művészet és világnézet*. Budapest, 1976.; Lukács György: *Ifjúkori írások (1912–1918)*. Budapest, 1977.; Popper Leó: *Esszék és kritikák*. Budapest, 1983.; Tolnay Károly: *Teremtő géniuszok*. Budapest, 1987.; *Az ifjú Lukács a kritika tükrében*. Szerk. Bendl Júlia, Tímár Árpád. Budapest, 1988.; Fülep Lajos: *Egybegyűjtött írások*. I–IV. Budapest, 1988, 1995, 1998, 2017.; Henszlmann Imre: *Válogatott képzőművészeti írások*. Budapest, 1990.; *Dialógus a művészetéről. Popper Leó írásai. Popper Leó és Lukács György levelezése*. Szerk. Hévízi Ottó, Tímár Árpád. Budapest, 1993.; *A nagybányai művészet és művésztelep a magyar sajtóban. I. 1896–1909., II. 1910–1918*. Budapest, 1996, 2000.; Elek Artúr: *Művészek és műbarátok*. Budapest, 1996.; Kállai Ernő: *Összegyűjtött írások*. 1., 3., 6., 8., 10. Budapest, 1999, 2002, 2003, 2004, 2012.; „*Az utak elváltak*.” *A magyar képzőművészet új utakat kereső törekvéseinek sajtóvisszhangja*. I–III., IV. köt. Budapest, 2009, 2019.; Németh Lajos: *Szigetet és mentőövet! Életinterjú 1986*. Szerk. Beke László – Németh Katalin – Pataki Gábor – Tímár Árpád. Budapest, 2017.

Fontosabb tanulmányok: Ferenczy Károly: Józsefet eladják testvérei. *Világosság*, 10. 1969. 742–745.; Az ismeretlen remekmű. A klasszikus festészet válságtünetei egy Balzac-novellában. *Magyar Filozófiai Szemle*, 14. 1970. 588–599.; Dési-Huber István elméleti munkássága. *Művészettörténet-tudománytörténet*. Szerk. Aradi Nóra. Budapest, 1973. 217–228.; A magyar műkritika főbb tendenciái a két világháború között. *Művészettörténeti Értesítő*, 22. 1973. 94–97.; Hauser Arnold pályakezdése. *Ars Hungarica*, 2. 1974. 191–196.; Forma és világnézet. A fiatal Lukács és a képzőművészet. *Világosság*, 23. 1983. 608–616.; „Az élet értéke”. Derkovits Gyula: Kivégzés. *Világosság*, 24. 1984. 385–388.; A műkritikától a művészetfilozófiáig. Fülep Lajos Rippl-Rónairól. *Sub*

⁶⁷ Az adatok egy részének forrása: Az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának (1969–1990), majd Kutató Intézetének (1991–) munkaviszonyban foglalkoztatott dolgozói, 1969–2011. Összeáll. Kerny Terézia. *Ars Hungarica*, 37. 2011. 139–140.

Minervae nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára. Budapest, 1989. 208–213.; Novák Dániel művészeti írásai. *Művészettörténeti Értesítő*, 38. 1989. 21–51.; Vita Ferenczy István Mátyás-emlékmű tervéről. *Ars Hungarica*, 21. 1993. 163–202.; Élmény és teória. Adalékok Popper Leó művészetelméletének keletkezéstörténetéhez. *Lehetséges-e egyáltalán? Márkus Györgynek tanítványai.* Szerk. Háy János. Budapest, 1994. 415–442.; Derkovits-vita 1954–1956. *Derkovits Gyula centenárium 1994. Emlékkülés. Szombathelyi Képtár, 1994. április 14.* Szerk. Lőrincz Zoltán. Szombathely, 1996. 37–51.; *Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet.* Budapest, 2000.; Fülep Lajos historizmuskritikája. *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére.* Szerk. Vadas Ferenc. Budapest, 2004. 525–531.; Mednyánszky László élete és munkássága az egykorú magyarországi sajtóban. I. 1876–1888. *Ars Hungarica*, 32. 2004. 379–404.; Van Gogh művészetének fogadtatása Magyarországon. *Van Gogh Budapesten. Kiállítási katalógus / Szépművészeti Múzeum.* Szerk. Geskó Judit, Gosztonyi Ferenc. Budapest, 2006. 131–157.; A MIÉNK művészegyesület története a korabeli sajtóban. I–II. *Művészettörténeti Értesítő*, 57. 2008. 47–82., 249–286.; Magyarországi vagy magyar? Mi valósult meg Fülep Lajos akadémiai székfoglalójának programjából? *Marosi Ernő. Enigma*, 16. 2009 [2010]. No 61. 46–55.; Lukács György és a Nyolcak. *A Nyolcak helye. Enigma*, 18. 2011. No 69. 52–65.; „Az arckép a festőjéről”. Fülep Lajos írása Tihanyi Lajosról. *Ars Hungarica*, 38. 2012. 104–117.; Derkovits Gyula pályafutásának visszhangja a korabeli magyar sajtóban. *Derkovits. A művész és kora. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria.* Szerk. Bakos Katalin, Zwickl András. Budapest, 2014. 106–121.; Elek Artúr bátorsága. *Magyar művészettörténészek, magyar művészettörténet a vészkorszakban. Enigma*, 21. 2014. No 80. 48–55.; Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása 1917-ben. *Művészettörténeti Értesítő*, 63. 2014., 95–105.; Kortársak a Galimberti házaspár művészetéről. *Művészettörténeti Értesítő*, 65. 2016. 281–296.; Lehel Ferenc és a keresők. *Passuth Krisztina 80. Enigma*, 24. 2017. No 90. 47–52.; *Csontváry. Interpretáció vagy legendagyártás.* Szerk. Anghy András. Budapest, 2021.

TÍMÁR ÁRPÁDRÓL SZÓLÓ MÉLTATÁSOK

Urbach Zsuzsa: Köszöntő. In: *Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia. Ráckeve, 2000.* Szerk. Bodnár et al. Budapest, 2004. 18.; Marosi Ernő: A hetven éves Tímár Árpád. „A feledés árja alól új földeket hódítok vissza”. *Írások Tímár Árpád tiszteletére.* Szerk. Bardoly István, Jurecskó László, Sümegei György. Budapest, 2009. 9–14.; Wilhelm András: Tímár Árpád (1939–2017). *Élet és Irodalom*, 61. 2017. szeptember 1. 6.; Anghy András: Hangütés. Lábjegyzet Tímár Árpád (1939–2017) emlékére. *Jelenkor*, 60. 2017. 1094–1095.; Pataki Gábor: A mérce. Búcsú Tímár Árpádtól (1939–2017). *Új Művészet*, 26, 2017, 10. 57.; Az utaknak időnként el kell válniuk. Beszélgetés Bernáth Mária és Tímár Árpád művészettörténészekről. [Andrási Gábor beszélgetése Marosi Ernővel és Pataki Gáborral]. *Műértő*, 20/21. 2017. december – 2018. január, 9.; Marosi Ernő: Tímár Árpád (1939–2017). *Ars Hungarica*, 43. 2017. 153–154.; Markója Csilla: Tímár Árpád emlékére. *Enigma*, 24. 2017. No 91. 5–6.